

Baudžiamosios bylos atnaujinimo dėl aiškiai netinkamo baudžiamojo įstatymo pritaikymo teisinio reguliavimo raida ir kai kurios problemos

Pranas Kuonis

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
socialinių mokslų daktaras, docentas (iki 2021 m.)
Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius, Lietuva
El. paštas: pranas.kuonis@gmail.com

Straipsnyje atskleidžiamos baudžiamosios bylos atnaujinimą dėl aiškiai netinkamo baudžiamojo įstatymo pritaikymo reglamentuojančių normų sukūrimo priežastys, pagrindinės šio instituto sąvokos, nurodomos teisinio reguliavimo problemos ir siūlomi jų sprendimo būdai.

Pagrindiniai žodžiai: baudžiamasis procesas, baudžiamosios bylos atnaujinimas, aiškiai netinkamas baudžiamojo įstatymo pritaikymas.

Reopening a Criminal Case Due to a Clearly Improper Application of Criminal Law: The Development of Legal Regulation and Some Problems

This paper reveals reasons for the resumption of a criminal case due to a clearly improper application of norms pertaining to criminal law. It indicates the main concepts of this institute and problems of legal regulation and proposes solutions.

Keywords: criminal proceedings, reopening a criminal case, clearly improper application of the criminal law.

Įvadas

Baudžiamosios bylos atnaujinimas dėl aiškiai netinkamo baudžiamojo įstatymo pritaikymo – viena iš trijų Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso (BPK) XI dalyje įtvirtintų baudžiamosios bylos atnaujinimo rūšių, kurios paskirtis – akivaizdžių baudžiamojo įstatymo taikymo klaidų, turinčių reikšmės nuteistojo teisei padėčiai, ištaisymas. Šis institutas buvo įtvirtintas 2001 metais, t. y. dar iki 2003 m. gegužės 1 d. galiojusiame BPK (1961 m. BPK), ir beveik be pakeitimų perkeltas į nuo 2003 m. gegužės 1 d. galiojantį BPK. Taigi dėl aiškiai netinkamo baudžiamojo įstatymo pritaikymo baudžiamosios bylos gali būti atnaujinamos jau daugiau nei du dešimtmečius.

BPK 451 straipsnyje įtvirtintas vienintelis baudžiamosios bylos atnaujinimo pagrindas – pagal nuosprendžiuose ir nutartyse nurodytas aplinkybes akivaizdžiai netinkamai pritaikytas baudžiamasis įstatymas – ir išsamus galimų priimti tokiu atveju sprendimų sąrašas. BPK detaliam reglamentuoti teisės

Received: 06/05/2022. Accepted: 07/11/2022

Copyright © 2022 Pranas Kuonis. Published by Vilnius University Press

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

paduoti pareiškimą dėl bylos atnaujinimo, sprendimo dėl bylos atnaujinimo priėmimo ir atnaujintos bylos nagrinėjimo klausimai. Ko gero, dėl to, kad baudžiamosios bylos atnaujinimo dėl aiškiai netinkamo baudžiamojo įstatymo pritaikymo teisinis reguliavimas yra konkretus ir aiškus, šio instituto analizei teisės literatūroje neskiriama daug dėmesio. Minėtas teisinis reguliavimas aptariamas BPK komentaruose ir baudžiamojo proceso teisės vadovėliuose. Šis institutas kartu su kitomis baudžiamosios bylos atnaujinimo rūšimis analizuojamas Irmos Randakevičienės daktaro disertacijoje (Randakevičienė, 2008).

Straipsnio autorius buvo Lietuvos Aukščiausiajame Teisme sudarytos darbo grupės, 2001 metais parengusios Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 6, 104¹, 131, 194¹, 194², 244¹, 280, 283, 284, 292, 380, 414, 417, 418, 421, 422, 424, 425, 426, 427, 427¹, 428, 431 straipsnių pakeitimo ir papildymo, 430² straipsnio pripažinimo netekusiu galios, kodekso dvyliktojo skyriaus pavadinimo pakeitimo, kodekso padalos „Tryliktasis skyrius“ ir šio skyriaus pavadinimo išbraukimo bei kodekso papildymo keturiasdešimt antruoju ir keturiasdešimt trečiuoju skirsniais įstatymo projektą, kuriame, be kita ko, buvo numatyta į BPK įtraukti baudžiamosios bylos atnaujinimo dėl aiškiai netinkamo baudžiamojo įstatymo pritaikymo institutą, narys, taip pat savo darbo praktikoje tiesiogiai taikė šio instituto normas. Turima patirtis leidžia paaiškinti šio baudžiamojo proceso teisės instituto sukūrimo priežastis, atskleisti kai kurias teisinio reguliavimo problemas ir pasiūlyti jų sprendimo būdus.

1. Teismų sprendimų kontrolės formos pagal 1961 m. BPK

1961 m. BPK buvo numatytos trys teismų sprendimų kontrolės formos: kasacija, įsiteisėjusių teismo nuosprendžių, nutarčių ir nutarimų peržiūrėjimas priežiūros tvarka ir baudžiamosios bylos atnaujinimas dėl paaiškėjusių naujų aplinkybių.

Kasacija. Pagal 1961 m. BPK kasacine tvarka buvo skundžiami arba užprotestuojami neįsiteisėję teismo nuosprendžiai ir nutartys. Taigi pagal skundžiamų teismų sprendimų pobūdį kasacija atitiko dabartinę apeliaciją. Bylų procesas kasacinės instancijos teisme pagal 1961 m. BPK buvo panašus į dabartinį bylų procesą apeliacinės instancijos teisme, tačiau turėjo ir svarbių skirtumų. Kasacinius skundus dėl neįsiteisėjusių pirmosios instancijos teismo nuosprendžių ir nutarčių galėjo paduoti proceso dalyviai (1961 m. BPK 365 str.). Prokuroras privalėjo užprotestuoti kasacine tvarka kiekvieną neteisėtą ir nepagrįstą nuosprendį (1961 m. BPK 365 str. 2 d.). Lietuvos TSR aukščiausiojo teismo nuosprendžiai¹ kasacine tvarka negalėjo būti skundžiami ir užprotestuojami (1961 m. BPK 365 str. 5 d.).

Kasacinį skundą arba protestą dėl neįsiteisėjusio teismo nuosprendžio buvo galima paduoti per septynias dienas nuo nuosprendžio įsiteisėjimo dienos (suimtam nuteistajam – nuo nuosprendžio nuorašo įteikimo jam dienos (1961 m. BPK 367 str. 1, 2 d.). Taigi buvo nustatytas gerokai trumpesnis terminas kasaciniam skundai paduoti nei galiojančiame BPK (20 dienų), tačiau, skirtingai nei pagal galiojantį BPK, iki kasacinei instancijai pradendant nagrinėti bylą buvo galima paduoti papildomus skundus ar protestus (1961 m. BPK 367 str. 5 d.).

Labiausiai skyrėsi bylos nagrinėjimo kasacine tvarka pagal 1961 m. BPK ir bylos nagrinėjimo apeliacine tvarka pagal BPK ribos. Apeliacinės instancijos teismą su tam tikromis išimtimis saisto apeliacinio skundo argumentai (BPK 320 str. 3 d.). Pagal 1961 m. BPK 379 straipsnį, nagrinėdamas bylą kasacine tvarka, teismas privalėjo patikrinti nuosprendžio teisėtumą ir pagrįstumą pagal byloje

¹ Lietuvos TSR aukščiausiasis teismas kaip pirmoji instancija nagrinėjo bylas dėl tėvynės išdavimo, teroristinio akto, kontrabandos, masinių riaušių, tyčinio nužudymo sunkinančiomis aplinkybėmis, išžaginimo, sukėlusio itin sunkias pasekmes, mažametės išžaginimo, kitų nusikaltimų, nurodytų 1961 m. BPK 37 straipsnyje, taip pat itin sudėtingas ir turinčias didelę visuomeninę reikšmę baudžiamąsias bylas. Lietuvos TSR aukščiausiasis teismas turėjo teisę priimti savo kaip pirmosios instancijos teismo žinion bet kurią baudžiamąją bylą, teisingą rajono (miesto) liaudies teismui (1961 m. BPK 38 str.).

esamą ir papildomai pateiktą medžiagą, tačiau teismas nebuvo saistomas kasacinio skundo ar protesto argumentų ir turėjo tikrinti bylą visa apimtimi dėl visų nuteistųjų, iš jų ir tų, kurie nebuvo padavę skundų ir dėl kurių nepaduotas kasacinis protestas.

1961 m. BPK įtvirtintas baudžiamojo proceso modelis nulėmė ir kiek kitokius kasacinės instancijos teismo sprendimus, priimamus išnagrinėjus bylą, nei numatytieji galiojančiame BPK. Antai, kasacinės instancijos teismas turėjo įgaliojimus panaikinti nuosprendį ir perduoti bylą iš naujo tirti nustatęs, kad parengtinis tyrimas atliktas vienpusiškai ar nevisiškai, kad parengtinio tyrimo metu padaryti esminiai baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimai, kad netinkamai pritaikytas baudžiamasis įstatymas, o padarytų klaidų ar pažeidimų negali pašalinti tiek pats kasacinės instancijos teismas, tiek ir pirmosios instancijos teismas, jeigu nagrinėtų bylą iš naujo. Kasacinės instancijos teismas taip pat turėjo įgaliojimus panaikinti nuosprendį ir perduoti bylą iš naujo nagrinėti teisme (1961 m. BPK 382–388 str.).

Tokia neįsiteisėjusių teismo nuosprendžių ir nutarčių peržiūrėjimo tvarka galiojo iki 1994 m. gruodžio 31 d.

Įsiteisėjusių teismų nuosprendžių, nutarčių ir nutarimų peržiūrėjimas. Pagal 1961 m. BPK įsiteisėję teismų sprendimai galėjo būti peržiūrimi priežiūros tvarka ir atnaujinus bylą dėl paaiškėjusių naujų aplinkybių.

Įsiteisėjusių teismų sprendimų peržiūrėjimo priežiūros tvarka ypatumas buvo tas, kad proceso dalyvio skundas (prašymas) savaime tokio bylos peržiūrėjimo neinicijavo. Proceso dalyviai galėjo tik prašyti įstatymo įgaliotus asmenis paduoti protestą priežiūros tvarka (1961 m. BPK 422 str.). Protestus priežiūros tvarka turėjo teisę paduoti TSRS generalinis prokuroras, LTSR prokuroras, TSRS aukščiausiojo teismo pirmininkas, Lietuvos TSR aukščiausiojo teismo pirmininkas ir jų pavaduotojai (1961 m. BPK 417 str.). Protestai galėjo būti paduoti Lietuvos TSR aukščiausiojo teismo Teisminei baudžiamųjų bylų kolegijai (dėl įsiteisėjusių rajono (miesto) liaudies teismo nuosprendžių ir nutarčių bei dėl teisėjo vienasmeniškai priimtų nutarimų), Lietuvos TSR aukščiausiojo teismo prezidiumui² (dėl Lietuvos TSR aukščiausiojo teismo Teisminės baudžiamųjų bylų kolegijos nuosprendžių ir nutarčių), Lietuvos TSR aukščiausiojo teismo Teisminei baudžiamųjų bylų kolegijai (dėl Lietuvos TSR aukščiausiojo teismo Teisminės baudžiamųjų bylų kolegijos nuosprendžių, priimtų kaip pirmosios instancijos teismo), Lietuvos TSR aukščiausiojo teismo plenumui³ (dėl Lietuvos TSR aukščiausiojo teismo prezidiumo nutarimų), TSRS aukščiausiojo teismo plenumui (dėl Lietuvos TSR aukščiausiojo teismo prezidiumo ir plenumo nutarimų). Taigi priežiūros tvarka byla galėjo būti nagrinėjama kelis kartus (ją galėjo nagrinėti Lietuvos TSR aukščiausiojo teismo prezidiumas, plenumas ir TSRS aukščiausiojo teismo plenumas).

Priežiūros tvarka peržiūrėti apkaltinamąjį nuosprendį, nutartį ar nutarimą dėl to, kad reikia nuteistajam taikyti įstatymą, numatantį sunkesnę nusikaltimą, dėl baudmės švelnumo ar kitokiais pagrindais, bloginančiais nuteistojo padėtį, taip pat išteisinamąjį teismo nuosprendį arba nutartį ar nutarimą nutraukti bylą buvo leidžiama tik per vienerius metus po jų įsiteisėjimo (1961 m. BPK 418 str.). Pažymėtina, kad 1961 m. BPK 418 straipsnyje vienerių metų terminas nustatytas ne protestui priežiūros tvarka paduoti, o atitinkamam teismo sprendimui dėl paduoto protesto priimti. Motyvais, kuriais nepabloginama nuteistojo (išteisintojo arba asmens, kuriam byla nutraukta) padėties, teismo sprendimus po jų įsiteisėjimo priežiūros tvarka buvo galima peržiūrėti bet kada, netgi tada, kai nuteistasis jau atliko bausmę (Kazlauskas, 1989, p. 383). Taigi pagal 1961 m. BPK baudžiamojo įstatymo taikymo klaidas, turinčias neigiamą įtaką nuteistojo teisei padėčiai, bet kada buvo galima ištaisyti peržiūrint bylą priežiūros tvarka.

² Lietuvos TSR aukščiausiojo teismo prezidiumo sudėtį tvirtino Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas Lietuvos TSR aukščiausiojo teismo pirmininko teikimu. Prezidiumo sudėtis: Lietuvos TSR aukščiausiojo teismo pirmininkas, pirmininko pavaduotojai ir aukščiausiojo teismo teisėjai, kurių skaičių nustatydavo Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas (Lietuvos TSR teismų santvarkos įstatymas (1981)).

³ Lietuvos TSR aukščiausiojo teismo plenumo sudėtis: Lietuvos TSR aukščiausiojo teismo pirmininkas, pirmininko pavaduotojai ir aukščiausiojo teismo teisėjai.

Pažymėtina, kad teismas, nagrinėjantis bylą priežiūros tvarka, nebuvo saistomas protesto argumentų ir privalejo patikrinti visą bylą. Tuo atveju, jeigu byloje buvo nuteisti keli asmenys, o protestas paduotas tik dėl vieno ar dalies nuteistųjų, teismas buvo įpareigotas išnagrinėti bylą dėl visų nuteistųjų. Nagrinėdamas bylą priežiūros tvarka, teismas galėjo palengvinti nuteistojo teisinę padėtį (sušvelninti paskirtą bausmę arba pritaikyti įstatymą, numatantį lengvesnį nusikaltimą), tačiau neturėjo teisės pabloginti nuteistojo padėtį (pagriežtinti bausmę ar pritaikyti įstatymą, numatantį sunkesnį nusikaltimą). Peržiūrėdamas apkaltinamąjį teismo nuosprendį, nutartį ar nutarimą dėl to, kad reikia bloginti nuteistojo padėtį, taip pat išteisinamąjį teismo nuosprendį arba nutartį ar nutarimą nutraukti bylą, teismas, nagrinėjantis bylą priežiūros tvarka, galėjo tik panaikinti nuosprendį, nutartį ar nutarimą ir perduoti bylą iš naujo nagrinėti kasacine tvarka ar nagrinėti pirmosios instancijos teisme arba perduoti bylą iš naujo tirti (1961 m. BPK 427 str.).

Baudžiamosios bylos atnaujinimas dėl paaiškėjusių naujų aplinkybių – tradicinė tiek baudžiamojo, tiek kitų procesų (civilinio, administracinio, administracinių nusizengimų) įsiteisėjusių teismų sprendimų peržiūrėjimo forma, taikoma tais atvejais, kai paaiškėja faktų, apie kuriuos nebuvo žinoma priimant sprendimą ir dėl kurių tie sprendimai yra neteisėti ir (ar) nepagrįsti. 1961 m. BPK buvo numatyti tokie pagrindai baudžiamajai bylai atnaujinti dėl naujai paaiškėjusių aplinkybių: 1) įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu nustatytas žinotinis liudytojo ar nukentėjusiojo parodymų arba eksperto išvados melagingumas, taip pat kitų įrodymų, kuriais paremtas nuosprendis ar nutartis, netikrumas; 2) įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu nustatyti nusikalstami teisėjų piktnaudžiavimai, buvę nagrinėjant tą bylą; 3) įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu nustatyti nusikalstami dariusių byloje tyrimą asmenų piktnaudžiavimai, dėl kurių buvo priimtas neteisėtas ir nepagrįstas teismo nuosprendis ar nutartis nutraukti bylą; 4) kitokios aplinkybės, kurios buvo teismui nežinomos, priimant nuosprendį ar nutartį, ir kurios skyrium paimtos ar kartu su pirmiau nustatytomis aplinkybėmis įrodo, kad nuteistasis yra nekaltas arba kad jis padarė lengvesnį ar sunkesnį nusikaltimą, negu tas, už kurį jis nuteistas, taip pat kurios įrodo, kad išteisintasis arba asmuo, kurio byla nutraukta, yra kaltas (1961 m. BPK 433 str. 2 d.). Tokios pat naujai paaiškėjusios aplinkybės, dėl kurių galima panaikinti nuosprendį ar nutartį ir atnaujinti baudžiamąją bylą, nurodytos ir BPK 444 straipsnio 1 dalyje.

1961 m. BPK ir BPK numatyta panaši proceso dėl naujai paaiškėjusių aplinkybių tvarka: prokuroras pagal suinteresuoto asmens pareiškimą sprendžia, ar pradėti procesą dėl naujai paaiškėjusių aplinkybių; prokuroras šį procesą gali pradėti ir savo iniciatyva; pradėjęs procesą, prokuroras pats atlieka naujai paaiškėjusių aplinkybių tyrimą arba paveda tai atlikti tardytojui (ikiteisminio tyrimo įstaigai); nustatęs pagrindą baudžiamajai bylai atnaujinti, bylą su tyrimo medžiaga prokuroras perduoda Aukščiausiajam Teismui. Skiriasi tik kodeksuose numatyta teismo, sprendžiančio dėl bylos atnaujinimo, sudėtis. Pagal 1961 m. BPK tais atvejais, kai nuosprendį ar nutartį nutraukti bylą priėmė rajono (miesto) liaudies teismas, sprendimą dėl bylos atnaujinimo priima Lietuvos TSR aukščiausiojo teismo Teisminė baudžiamųjų bylų kolegija, kai nuosprendį ar nutartį nutraukti bylą priėmė Lietuvos TSR aukščiausiojo teismo Teisminė baudžiamųjų bylų kolegija – Lietuvos TSR aukščiausiojo teismo prezidiumas, kai nutarimą priėmė Lietuvos TSR aukščiausiojo teismo prezidiumas – Lietuvos TSR aukščiausiojo teismo plenumas (1961 m. BPK 437 str.). Pagal BPK atnaujinimo dėl naujai paaiškėjusių aplinkybių klausimą visais atvejais nagrinėja ir išsprendžia Baudžiamųjų bylų skyriaus trijų teisėjų kolegija, nesvarbu, kokia sudėtimi Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (trijų teisėjų kolegija, išplėstinė septynių teisėjų kolegija ar Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinė sesija) nagrinėjo bylą kasacine tvarka.

2. Naujų teismų sprendimų kontrolės formų kūrimo priežastys

1995 m. sausio 1 d. pradėjo veikti Lietuvos Respublikos Konstitucijos (1992) 111 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta keturių pakopų bendrosios kompetencijos teismų sistema – Lietuvos Aukščiausiasis Teismas,

Lietuvos apeliacinis teismas, apygardų ir apylinkių teismai. Tą pačią dieną įsigaliojo ir 1994 m. lapkričio 17 d. priimtas Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso pakeitimo ir papildymo“, kuriame buvo įtvirtintos trys teismų instancijos: pirmoji instancija, apeliacija ir kasacija. Šiuo įstatymu 1961 m. BPK numatyta kasacija buvo pakeista apeliacija, o įsiteisėjusių teismų sprendimų peržiūrėjimas priežiūros tvarka – kasacija. Taigi nuo 1995 m. sausio 1 d. neįsiteisėję teismų nuosprendžiai ir nutartys peržiūrimi apeliacine tvarka, įsiteisėję – kasacine tvarka.

Kasacine tvarka apskūsti apkaltinamąjį nuosprendį dėl to, kad reikia nuteistajam taikyti įstatymą, numatantį sunkesnę nusikaltimą, dėl baudmės švelnumo ar kitokiais pagrindais, bloginančiais nuteistojo padėtį, taip pat įsiteisinamąjį teismo nuosprendį ir nutartį nutraukti bylą buvo leidžiama tik per vienerius metus nuo jų įsiteisėjimo dienos (1961 m. BPK 419 str. (1994 m. lapkričio 17 d. įstatymo redakcija)). Apskūsti įsiteisėjusių teismo nuosprendį ar nutartį turėjo teisę proceso dalyviai, o Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pirmininkas ir skyrių pirmininkai, apygardos teismo pirmininkas ir skyrių pirmininkai turėjo teisę pateikti atitinkamam teismui kasacinį teikimą dėl įsiteisėjusių nuosprendžių ir nutarčių (1961 m. BPK 417 str. (1994 m. lapkričio 17 d. įstatymo redakcija)). Taigi ir toliau baudžiamojo įstatymo taikymo klaidas, turinčias neigiamą įtaką nuteistojo teisei padėčiai, bet kada buvo galima ištaisyti peržiūrint bylą kasacine tvarka.

1996 m. liepos 9 d. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymu 1961 m. BPK 419 straipsnis (1994 m. lapkričio 17 d. įstatymo redakcija) buvo pakeistas ir nustatyta, kad apskūsti įsiteisėjusių nuosprendį ar nutartį leidžiama per tris mėnesius nuo jų įsiteisėjimo dienos. Šis terminas buvo taikomas ir kasaciniams teikimams. 1998 m. gruodžio 10 d. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymu buvo pakeistas BPK 417 straipsnis ir nustatyta, kad kasaciniai teikimai gali būti pateikiami per šešis mėnesius nuo nuosprendžio ar nutarties įsiteisėjimo. Taigi pagal nurodytą teisinį reguliavimą šeši mėnesiai buvo galutinis terminas, per kurį buvo galima inicijuoti kasacinį procesą baudžiamojo įstatymo taikymo klaidoms ištaisyti. Tiesa, tuo pat metu galiojo ir buvo taikomas baudžiamosios bylos atnaujinimo dėl naujai paaiškėjusių aplinkybių institutas, tačiau dėl išsamaus ir riboto bylos atnaujinimo pagrindų sąrašo, taikant šio instituto normas, nebuvo galima ištaisyti visų praktikoje pasitaikančių teisės taikymo klaidų, darančių neigiamą įtaką nuteistojo teisei padėčiai.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika parodė, kad įsiteisėjusiuose teismų sprendimuose, ypač tuose, kurie nebuvo apskūsti kasacine tvarka, ne visada būdavo tinkamai pritaikytas baudžiamasis įstatymas. Tais atvejais, kai būdavo praėję kasacinio apskundimo ir kasacinio teikimo padavimo terminai arba kai BPK nebuvo numatyta galimybė tam tikrus teismų sprendimus skūsti kasacine tvarka (pvz., nutartys, priimtos nuosprendžio vykdymo stadijoje (1961 m. BPK 405, 414¹ str.), ar priimtos taikant įstatymą dėl amnestijos akto), arba kai byla buvo išnagrinėta kasacinės instancijos teisme, tačiau žemesnių instancijų teismų padarytos baudžiamojo įstatymo taikymo klaidos nebuvo ištaisytos, galiojančiame baudžiamojo proceso įstatyme nebuvo numatyta galimybė atnaujinti baudžiamosios bylos procesą ir šias klaidas ištaisyti. Tokiais atvejais likdavo neįgyvendinti baudžiamojo proceso uždaviniai, numatyti 1961 m. BPK 2 straipsnyje (Aiškinamasis raštas, 2001).

2001 m. rugsėjo 11 d. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymu 1961 m. BPK buvo papildytas skirsniu „Baudžiamosios bylos proceso atnaujinimas dėl aiškiai netinkamo baudžiamojo įstatymo pritaikymo“, kuriame nustatyta galimybė tam tikrais atvejais atnaujinti baudžiamosios bylos, išnagrinėtos arba paliktos nenagrinėtos kasacinės instancijos teisme, taip pat kurios nuosprendžio ar nutarties nebuvo galima apskūsti arba jie nebuvo apskūsti kasacine tvarka, procesą ir palengvinti nuteistojo teisinę padėtį. Taip buvo užpildyta teisės spraga, susidariusi po to, kai buvo nustatytas konkretus terminas kasaciniam skundai paduoti. Taigi naujo baudžiamojo proceso teisės instituto – baudžiamosios bylos atnaujinimo dėl aiškiai netinkamo baudžiamojo įstatymo pritaikymo – sukūrimą lėmė ribota galimybė įsiteisėjusių teismo sprendimą apskūsti kasacine tvarka ir

tokiuose sprendimuose pasitaikančios baudžiamojo įstatymo taikymo klaidos, darančios neigiamą įtaką nuteistojo teisei padėčiai. Minėta, kad šis institutas beveik be pakeitimų perkeltas į galiojantį BPK.

Pažymėtina, kad 2001 m. rugsėjo 11 d. įstatymu 1961 m. BPK buvo papildytas dar viena baudžiamosios bylos proceso atnaujinimo rūšimi – dėl Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimo. Šį papildymą lėmė Europos Tarybos Ministrų Komiteto Rekomendacija Nr. R (2000) 2 valstybėms narėms „Dėl bylų peržiūrėjimo ar proceso atnaujinimo nacionaliniu lygmeniu po Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimų priėmimo“. Vėliau BPK buvo numatyta galimybė atnaujinti baudžiamąją bylą dėl Jungtinių Tautų žmogaus teisių komiteto sprendimo (Baudžiamojo proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymas, 2004), tai lėmė Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto nuostatos, ir dėl Konstitucinio Teismo nutarimo (Baudžiamojo proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymas, 2019), tam turėjo įtakos individualaus konstitucinio skundo įvedimas ir Konstitucijos 107 straipsnio 3 dalyje (2019 m. kovo 21 d. įstatymo redakcija) įtvirtintas įpareigojimas.

3. Baudžiamosios bylos atnaujinimo dėl aiškiai netinkamo baudžiamojo įstatymo pritaikymo teisinio reguliavimo problemos

Baudžiamoji byla gali būti atnaujinta tuo atveju, jeigu pagal nuosprendžiuose ir nutartyse nurodytas aplinkybes yra pagrindas manyti, kad akivaizdžiai netinkamai pritaikytas baudžiamasis įstatymas, ir dėl to reikia: 1) panaikinti apkaltinamąjį nuosprendį bei paskesnes teismų nutartis ir baudžiamąją bylą nutraukti; 2) nuteistojo nusikalstamą veiką perkvalifikuoti pagal kitą Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso Specialiosios dalies straipsnį, jo dalį ar punktą, numatantį lengvesnę nusikalstamą veiką; 3) ištaisius padarytus Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (BK) 63–65 straipsnių taikymo pažeidimus, sumažinti nuteistajam paskirtą subendrintą bausmę; 4) nuteistąjį atleisti nuo bausmės, nes suėjo apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties terminas; 5) ištaisius netinkamą amnestijos akto taikymą, nuteistąjį atleisti nuo bausmės arba ją sumažinti (BPK 451 str.). Taigi pagal BPK 451 straipsnio nuostatas baudžiamajai bylai atnaujinti dėl aiškiai netinkamo baudžiamojo įstatymo pritaikymo būtinos dvi sąlygos: 1) akivaizdžiai netinkamai pritaikytas baudžiamasis įstatymas ir 2) dėl to reikia priimti šiame straipsnyje nurodytus sprendimus. Nesant bent vienos iš šių sąlygų baudžiamoji byla negali būti atnaujinta. *Antai, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2021 m. balandžio 7 d. nutartyje dėl pareiškimo Nr. DOK-681/2021 konstatavo, kad pirmosios instancijos teismas, bendrindamas bausmes, BK 64 straipsnį pritaikė netinkamai, nes nenustatė pagal ankstesnį nuosprendį neatliktos bausmės dalies, o dalį naujai paskirtos bausmės pridėjo prie visos ankstesniu nuosprendžiu paskirtos bausmės, tačiau, įvertinęs tai, kad į paskirtą subendrintą laisvės atėmimo bausmę buvo įskaitytas laikinojo su laikymo ir suėmimo ankstesnėje byloje laikas (kas BK 64 straipsnyje nenumatyta), padarė išvadą, kad faktiškai nuteistajam paskirta subendrinta laisvės atėmimo bausmė yra mažesnė už nuosprendžiu už naują nusikaltimą paskirtos bausmės ir bausmės, neatliktos pagal ankstesnį nuosprendį, sumą, todėl baudžiamosios bylos neatnaujino.*

Baudžiamosios bylos dėl aiškiai netinkamo baudžiamojo įstatymo pritaikymo gali būti atnaujintos tik tokiu atveju, jeigu išvada, kad baudžiamasis įstatymas pritaikytas akivaizdžiai netinkamai, gali būti padaryta pagal teismų nuosprendžiais ir nutartimis nustatytas bylos aplinkybes. Nuosprendžiuose ir nutartyse nurodytos aplinkybės yra teismo nustatytos ir nuosprendžio ar nutarties aprašomojoje dalyje nurodytos faktinės aplinkybės, kurioms taikomas baudžiamasis įstatymas: įrodyta pripažintos nusikalstamos veikos aplinkybės (BPK 305 str. 1 d. 1 p.), apeliacinės instancijos teismo nustatytos aplinkybės (BPK 331 str. 2 d.), nuosprendžio ir nutarties vykdymo stadijoje priimamomis nutartimis nustatytos aplinkybės (pavyzdžiui, BPK 358–360, 363 str.), nutartimis, priimamomis vykdant amnestijos aktą, nustatytos aplinkybės ir pan. (Goda *et al.*, 2011, p. 621). Sprendžiant, ar atnaujinti baudžiamąją bylą

dėl aiškiai netinkamo baudžiamojo įstatymo pritaikymo, yra vertinamas tik baudžiamojo įstatymo pritaikymas konkrečioms teismų nuosprendžiais ir nutartimis nustatytoms bylos aplinkybėms, o byloje surinkti įrodymai nėra tiriami ir vertinami, išvados apie bylos aplinkybes, jų teisingumą nėra ir negali būti daromos (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. liepos 2 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2PA-57/2019).

BPK įtvirtinto baudžiamosios bylos atnaujinimo dėl aiškiai netinkamo baudžiamojo įstatymo pritaikymo instituto, mokslinės literatūros ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikos analizė leido išskirti kai kurias šio instituto problemas.

Ar baudžiamosios bylos atnaujinimo dėl aiškiai netinkamo baudžiamojo įstatymo pritaikymo institutas yra reikalingas? I. Randakevičienės nuomone, ilgainiui galimybė atnaujinti baudžiamąsias bylas dėl teismo padarytų teisės klaidų turėtų būti panaikinta, nes dubliuoja kasacijos funkcijas (105), be to, teisės klaidų taisymo procedūros kelia grėsmę teisės stabilumo principui (100), „... ne visuomet klaidų taisymo instituto įtvirtinimas įstatyme tarnauja kaip papildoma efektyvi garantija teismo padarytos teisės klaidoms ištaisyti“ (104), nuosprendžio vykdymo stadijoje priimtose nutartyse padarytos klaidos „neturėtų būti tiek sureikšminamos, kad dėl jų reikėtų atnaujinti baudžiamąją bylą ir ją spręsti Aukščiausiojo Teismo trijų ar net septynių teisėjų kolegijomis“ (105).

Su I. Randakevičienės pagrindine mintimi, kad ilgainiui aptariamasis baudžiamojo proceso teisės institutas turėtų būti panaikintas, ir išdėstytais argumentais, ypač tais, kurie grindžiami teismų praktikos pavyzdžiais, nesinorėtų sutikti. Deja, bet teismų sprendimuose, ypač tuose, kurie dėl vienokių ar kitokių priežasčių nebuvo peržiūrėti aukštesnės instancijos teisme, išlieka teisės taikymo klaidos, darančios neigiamą įtaką nuteistojo teisei padėčiai, tikimybė. Praėjus BPK nustatytiems tokių sprendimų apskundimo terminams, ištaisyti šias klaidas nėra galimybės, o tokios klaidos nulemta nuteistojo teisinė padėtis tęsiasi toliau. Taigi baudžiamosios bylos atnaujinimas, kol tokia padėtis trunka, ir pakeisti atitinkamų teismų sprendimus yra vienintelė galimybė teisės taikymo klaidai ištaisyti ir tai padėčiai pakeisti.

Baudžiamosios bylos atnaujinimo dėl aiškiai netinkamo baudžiamojo įstatymo pritaikymo pagrindai iš tikrųjų iš dalies dubliuoja vieną iš kasacijos pagrindų – netinkamai pritaikytas baudžiamasis įstatymas (BPK 369 str. 1 d. 1 p.), tačiau atnaujinimo pagrindai labiau skirti byloms, kurių nuosprendžio ar nutarties nebuvo galima apskųsti arba jie nebuvo apskųsti kasacine tvarka. Tiesa, nors ir retai, bet pasitaiko atvejų, kai baudžiamojo įstatymo taikymo klaida kasacinės instancijos teisme nebuvo ištaisyta, nes ji nenurodyta kasaciniame skunde, todėl vėliau ją teko taisyti atnaujinus baudžiamąją bylą dėl aiškiai netinkamo baudžiamojo įstatymo pritaikymo (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. vasario 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2A-7-1-788/2020).

BPK įtvirtintas baudžiamosios bylos atnaujinimo dėl aiškiai netinkamo baudžiamojo įstatymo pritaikymo institutas nesudaro prielaidų pažeisti teisės stabilumo principo ir teismo sprendimo teisinės galios. Atvirkščiai, ištaisant baudžiamojo įstatymo klaidas, užtikrinamas teisės taikymo vienodumas, kartu – ir teisės stabilumas, o aiškiai neteisėto teismo sprendimo galiojimas nėra vertybė, kurią reikėtų saugoti. Europos Žmogaus Teisių Teismas (EŽTT) sprendimuose, priimtuose bylose *Brumarescu prieš Rumuniją* ir *Nikitin prieš Rusiją*⁴, konstatavo, kad teismo sprendimo panaikinimas priežiūros tvarka gali kelti problemų teisinio tikrumo principui, kurį suponuoja įsiteisėję teismų sprendimai. Pažymėtina, kad šiose bylose EŽTT pasisakė dėl nacionalinių teismų sprendimų, kuriuose buvo sprendžiama dėl prokurorų prašymų atnaujinti bylą asmens teisinę padėtį bloginančiais pagrindais. Bylos atnaujinimas asmens teisinę padėtį gerinančiais pagrindais jo teisinio tikrumo nepažeidžia, nes, kreipdamasis dėl bylos atnaujinimo, šis asmuo ir siekia būtent pagerinti teisinę padėtį.

⁴ Šių sprendimų nuostatos yra vienas iš I. Randakevičienės disertacijoje (Randakevičienė, p. 100–102) išdėstytų argumentų, kuriais grindžiamas siūlymas panaikinti baudžiamosios bylos atnaujinimo dėl aiškiai netinkamo baudžiamojo įstatymo pritaikymo institutą.

Siūlymo panaikinti baudžiamosios bylos atnaujinimo dėl aiškiai netinkamo baudžiamąjį įstatymą pritaikymo institutą nepagrindžia I. Randakevičienės daktaro disertacijoje pateikti teismų praktikos pavyzdžiai, nes visada galima surasti ir priešingų pavyzdžių. *Antai, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, išnagrinėjęs pagal nuteistojo pareiškimą BPK 451 str. 3 p. pagrindu atnaujintą baudžiamąją bylą, 2019 m. kovo 19 d. nutartimi Nr. 2A-5-689/2019 pakeitė pirmosios instancijos teismo nuosprendį ir apeliacinės instancijos teismo nutartį ir nuteistajam paskirtą laisvės atėmimo bausmę sumažino ketveiriais metais ir šešiais mėnesiais. Aukščiausiasis Teismas konstatavo, kad pirmosios instancijos teismas, bendrindamas bausmes dalinio sudėjimo būdu, neįvertino to, kad nuteistojo padaryti nusikaltimai, nors ir priskiriami gretimoms kategorijoms pagal BK 11 str., tačiau labai skiriasi pagal pavojingumą, todėl aiškiai netinkamai pritaikė BK 63 str. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. balandžio 20 d. nutartimi Nr. 2A-7-689/2021 pakeista apylinkės teismo nutartis, priimta vadovaujantis BPK 347 str. „Kelių neįvykdytų nuosprendžių vykdymas“, ir nuteistajam paskirta laisvės atėmimo bausmė buvo sumažinta šešiais mėnesiais. Aukščiausiasis Teismas nustatė, kad apylinkės teismas, subendrindamas keliais nuosprendžiais paskirtas bausmes, netinkamai pritaikė baudžiamąjį įstatymą – BK 63 str. 1, 4, 9 d., nes neatkreipė dėmesio į tai, kad vienu iš nuosprendžių, kuriuo paskirtą bausmę bendriniu su kitais nuosprendžiais paskirtomis bausmėmis, paskirta bausmė jau buvo subendrinta ankstesniu nuosprendžiu. Nurodytose bylose padarytų BK 63 straipsnio taikymo klaidų kitaip, nei atnaujinus bylą dėl aiškiai netinkamo baudžiamąjį įstatymą pritaikymo, nebuvo galimybės ištaisyti, nes pirmu atveju teismų sprendimai nebuvo apskūsti, o antruoju negalėjo būti apskūsti kasacine tvarka.*

Galimybė atnaujinti bylą dėl baudžiamąjį proceso įstatymo taikymo klaidos. BPK nenumatyta galimybė atnaujinti baudžiamąją bylą dėl esminio baudžiamąjį proceso įstatymo pažeidimo⁵, o kituose procesuose tokia galimybė yra numatyta. Antai, Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekse (2002) numatyta, kad procesas gali būti atnaujinamas, jeigu sprendimu teismas nusprendė dėl neįtrauktų į bylos nagrinėjimą asmenų materialiujų teisių ar pareigų (366 str. 1 d. 7 p.); jeigu bylą išnagrinėjo neteisėtos sudėties teismas (8 p.); jeigu pirmosios instancijos teismo sprendime (nutartyje, įsakyme ar nutarime) yra padaryta aiški teisės normos taikymo klaida, kuri galėjo turėti įtakos priimant neteisėtą sprendimą (nutartį, įsakymą ar nutarimą), ir sprendimas (nutartis, įsakymas ar nutarimas) nebuvo peržiūrėtas apeliacine tvarka (9 p. (2016 m. lapkričio 8 d. įstatymo redakcija)). Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekse (2015) numatyta, kad administracinio nusižengimo byla gali būti atnaujinta, jeigu padarytas esminis materialiosios ar proceso teisės pažeidimas, kuris galėjo turėti įtakos neteisėtiems nutarimui ar nutarčiai priimti (658 str. 1 d. 5 p.). Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatyme (2016 m. birželio 2 d. įstatymo redakcija) numatyta, kad bylos, užbaigtos įsiteisėjusiu teismo sprendimu ar nutartimi, procesas gali būti atnaujinamas, jeigu sprendime teismas nusprendė dėl neįtrauktų į bylos nagrinėjimą asmenų teisių ar pareigų (156 str. 2 d. 7 p.); sprendimas ar nutartis yra be motyvų (8 p.); jeigu bylą išnagrinėjo neteisėtos sudėties teismas (9 p.).

Nekyla problemų tais atvejais, kai esminis baudžiamąjį proceso įstatymo pažeidimas padaromas nagrinėjant bylą pirmosios ar apeliacinės instancijos teismuose: šiais atvejais padarytų pažeidimų padariniai gali būti pašalinti kasacinės instancijos teismui panaikinus žemesnių instancijų teismų sprendimus ir perduodant bylą nagrinėti iš naujo. Tačiau kyla problemų tais atvejais, kai esminiai baudžiamąjį įstatymo pažeidimai padaromi priimant galutinius sprendimus, t. y. tokius, kurių pagal BPK negalima apskūsti, pavyzdžiui, padaryti nagrinėjant bylą kasacine tvarka. Nors tai itin reti atvejai, tačiau vis dėlto jų pasitaiko. Antai EŽTT 2011 m. liepos 19 d. sprendime byloje *Jelcovas prieš Lietuvą* konstatavo, kad Lietuva pažeidė Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (Kon-

⁵ Į šią aplinkybę, taip pat į tai, kad BPK nenumatyta galimybė atnaujinti bylą dėl Baudžiamąjį kodekso Bendrosios dalies normų taikymo klaidos, atkreipia dėmesį ir I. Randakevičienė (p. 84, 85), tačiau dėl skeptiško požiūrio į bylos atnaujinimo dėl teisės taikymo klaidos institutą jokių pasiūlymų dėl to nepateikia.

vencija) 6 straipsnio (teisė į teisingą bylos nagrinėjimą) 1 dalį (Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, 1950) dėl to, kad nebuvo užtikrintas pareiškėjo, atliekančio laisvės atėmimo bausmę ir atsisakiusio gynėjo paslaugų, dalyvavimas nagrinėjant jo baudžiamąją bylą dėl nužudymo Lietuvos Aukščiausiajame Teisme, taip pat Konvencijos 6 straipsnio 1 dalį kartu su 6 straipsnio 3 dalies c) punktu (teisė į teisingą teismą kartu su teise į gynybą) dėl to, kad kitoje pareiškėjo baudžiamojoje byloje dėl plėšimo jam nebuvo užtikrinta teisinė pagalba kasaciniam skundai surašyti. EŽTT 2018 m. spalio 16 d. sprendime byloje *Dainelienė prieš Lietuvą* konstatavo, kad Lietuva pažeidė Konvencijos 6 straipsnio 1 dalį, nes pareiškėjos kasacinio skundo nepriėmusi Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų atrankos kolegija buvo šališka. Teismas nustatė, kad atrankos kolegijos sudėtis neužtikrino nešališkumo principo ir neatitiko Konvencijos standartų objektyvumu aspektu, nes kolegijos pirmininkas buvo ikiteisminį tyrimą atlikusio prokuroro tėvas. Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies pažeidimas dėl to, kad Lietuvos Aukščiausiojo Teismo atrankos kolegija nesilaikė teismo nepriklausomumo ir nešališkumo principo, konstatuotas ir EŽTT 2021 m. sausio 12 d. sprendime byloje *Kaminskienė prieš Lietuvą*.

Nepaisant pasitaikančių esminių baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimų, padaromų priimtą galutinius teismų sprendimus, nesiūlytina BPK pildyti galimybę atnaujinti baudžiamąją bylą dėl tokių pažeidimų. Įstatyme praktiškai neįmanoma pateikti išsamaus sąrašo baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimų, dėl kurių būtų galima atnaujinti baudžiamąją bylą. Be pažeidimų, nurodytų minėtuose EŽTT sprendimuose, galimi ir kiti, pvz., tinkamo bylos proceso ir dokumentų vertimo į nuteistojo gimtąją arba kitą kalbą, kurią jis moka, neužtikrinimas, paduoto skundo esminių argumentų neišnagrinėjimas, teismo sprendimo nemotyvavimas ir kt. Numačius galimybę atnaujinti bylą dėl kiekvieno esminio BPK pažeidimo, padaryto priimant galutinį sprendimą, labai padaugėtų prašymų atnaujinti bylą, tačiau tikėtina, kad dauguma jų neatitiktų pagrindinės aptariamo instituto sąlygos – akivaizdumo. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika rodo, kad kasaciniuose skunduose dažniausiai nurodoma, jog teismai neteisingai įvertino įrodymus, tuo pažeidė BPK 20 straipsnio 5 dalyje įtvirtintus reikalavimus ir padarė esminį BPK pažeidimą. Atsakant į tokį skundo argumentą, būtina analizuoti įrodymų vertinimo procesą, o tai neatitinka bylos atnaujinimo instituto paskirties – akivaizdžių teisės taikymo klaidų ištaisymo.

Atsižvelgiant į nurodytus argumentus, taip pat į tai, kad EŽTT, konstatavęs Konvencijos pažeidimą, paprastai priteisia neturtinės žalos atlyginimą (minėtose EŽTT bylose prieš Lietuvą Jelcovui priteista 4 800 eurų, Dainelienei – 3 500 eurų, Kaminskienei – 4 000 eurų), manytina, kad efektyviau yra ne atnaujinti baudžiamąją bylą dėl esminio baudžiamojo įstatymo pažeidimo ir iš naujo ją išnagrinėti, o EŽTT konstatavus Konvencijos pažeidimą, nulemtą BPK pažeidimų, padarytų nagrinėjant bylą, imtis teisinių ir organizacinių priemonių tokiems pažeidimams užkirsti kelią. Pažymėtina, kad po aptartų EŽTT sprendimų ir buvo imtasi atitinkamų priemonių nustatytiems pažeidimams užkardyti. Antai, buvo sudarytos techninės sąlygos nuteistajam, atliekančiam laisvės atėmimo bausmę, dalyvauti teismo posėdyje nagrinėjant kasacinę bylą žodinio proceso tvarka vaizdo konferencijos būdu, sudarytos teisinės sąlygos nuteistajam, pageidaujančiam pateikti kasacinį skundą, pasinaudoti valstybės garantuojama teisine pagalba (Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas (2013)), Lietuvos Aukščiausiojo Teismo administracijos darbuotojams pavesta užtikrinti, kad teisėjui nebūtų paskirta byla, kurioje dalyvavo jo privačių interesų deklaracijoje nurodyti asmenys.

Galimybė atnaujinti bylą dėl BK Bendrosios dalies normų taikymo klaidos. BPK 451 straipsnyje įtvirtintas išsamus baudžiamosios bylos atnaujinimo dėl aiškiai netinkamo baudžiamojo įstatymo pritaikymo pagrindų ir esant šių pagrindų priimamų sprendimų sąrašas. Vienas iš tokių sprendimų yra nuteistojo nusikalstamos veikos perkvalifikavimas pagal kitą Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso Specialiosios dalies straipsnį, jo dalį ar punktą, numatantį lengvesnę nusikalstamą veiką (BPK 451 str. 2 p.). BPK nenumatyta galimybė atnaujinti baudžiamąją bylą tuo atveju, kai nuteistojo nusikalstamą veiką reikia perkvalifikuoti į lengvesnę nusikalstamą veiką numatantį įstatymą, paliekant tą patį BK Specialiosios dalies straipsnį, tačiau pritaikant ir BK Bendrosios dalies straipsnį, lengvinantį

nuteistojo teisinę padėtį, pvz., pagal byloje nustatytas aplinkybes akivaizdu, kad asmuo, nuteistas už baigtą nusikaltimą, tik rengėsi arba pasikėsino jį padaryti (BK 21, 22 str.), asmuo buvo ne nusikaltimo vykdytojas, bet padėjėjas (BK 24 str. 6 d.), arba reikia pakeisti BK Bendrosios dalies straipsnio dalį (asmuo buvo ne nusikaltimo organizatoriaus, bet kurstytojas (BK 24 str. 4 ir 5 d.)), nusikaltimą padarė ne organizuota, bet bendrininkų grupė (BK 25 str. 3 ir 2 d.). BPK taip pat nenumatyta galimybė atnaujinti baudžiamąją bylą tais atvejais, kai aiškiai netinkamai pritaikomas BK Bendrosios dalies straipsnis, neturintis reikšmės veikos kvalifikavimui, tačiau darantis neigiamą įtaką nuteistojo teisei padėčiai, pvz., akivaizdžiai netinkamai pritaikyta BK 27 straipsnio 2 dalis ir asmuo nepagrįstai pripažintas pavojingu recidyvistu, o pavojingam recidyvistui už tyčinį nusikaltimą skiriama griežtesnė negu straipsnio sankcijoje už padarytą nusikaltimą nustatytos laisvės atėmimo bausmės vidurkis bausmė (BK 56 str.). Tokiais atvejais pareiškimas dėl baudžiamosios bylos atnaujinimo dėl aiškiai netinkamo baudžiamojo įstatymo pritaikymo atmetamas.

Įvertinus tai, kad aptariamam baudžiamojo proceso teisės instituto tikslas – akivaizdžių baudžiamojo įstatymo taikymo klaidų ištaisymas, galima padaryti išvadą, kad BPK 451 straipsnio 2 punkte įtvirtintu teisiniu reguliavimu nepagrįstai apribojama galimybė perkvalifikuoti nuteistojo nusikalstamą veiką į lengvesnę nusikalstamą veiką numatantį įstatymą ir ištaisyti kitas akivaizdžias BK Bendrosios dalies normų taikymo klaidas, darančias neigiamą įtaką nuteistojo teisei padėčiai. Todėl BPK 451 straipsnio 2 punktą siūlytina išdėstyti taip: „2) nuteistojo nusikalstamą veiką perkvalifikuoti pagal baudžiamąjį įstatymą, numatantį lengvesnę nusikalstamą veiką, arba panaikinti Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso Bendrosios dalies straipsnio, kurį pritaikius pagriežtinta nuteistajam paskirta bausmė, taikymą“.

Baudžiamosios bylos atnaujinimas, kai nuteistajam už nusikalstamos veikos padarymą paskirta bauda. Pareiškimą ar teikimą dėl baudžiamosios bylos atnaujinimo galima paduoti tik tol, kol nuteistasis baigs atlikti paskirtą bausmę arba kol baigsis laikas, kuriam atidėtas bausmės vykdymas (BPK 452 str. 1 d.). Taigi BPK nustatytas aiškus terminas, per kurį galima kreiptis dėl baudžiamosios bylos atnaujinimo. Pažymėtina, kad, pasibaigus nurodytam laikui, tolesnis paskirtų baudžiamojo poveikio priemonių (pvz., uždraudimo naudotis specialiomis teisėmis) vykdymas nėra pagrindas baudžiamajai bylai atnaujinti.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika rodo, kad dėl aiškiai netinkamo baudžiamojo įstatymo pritaikymo dažniausiai atnaujinamos baudžiamosios bylos, kuriose paskirta laisvės atėmimo bausmė. Įstatymas nedraudžia atnaujinti baudžiamąją bylą ir tuo atveju, kai paskirta kita bausmė. Tam tikrų problemų kyla sprendžiant dėl baudžiamosios bylos atnaujinimo, kai yra paskirta bauda. Baudą nuteistasis privalo sumokėti per du mėnesius nuo nuosprendžio įsiteisėjimo dienos ar per kitą teismo nustatytą laikotarpį (Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso (BVK) 22 str. 2 d.). Būtent šiuo laikotarpiu ir galima paduoti pareiškimą atnaujinti baudžiamąją bylą dėl aiškiai netinkamo baudžiamojo įstatymo pritaikymo. Tačiau pasitaiko atvejų, kai pareiškimas paduodamas pasibaigus nurodytam laikui, kai yra pradėtas priverstinis bausmės išieškojimas, arba jau sumokėjus baudą. Pirmuoju atveju bausmė dar neatlikta, todėl BPK 452 straipsnio 1 dalyje nustatyti terminai nepraleisti ir nėra teisinio pagrindo grąžinti pareiškimą jį padavusiam asmeniui. Juo labiau kad bauda gali būti pakeista kitomis bausmėmis – viešaisiais darbais arba laisvės apribojimu (BK 47 str. 7, 8 d.) – ir tokiu atveju terminas pareiškimui paduoti automatiškai pratęsiamas. Antruoju atveju, vadovaujantis BPK 453 straipsnio 1 dalimi, pareiškimas turėtų būti grąžinamas jį padavusiam asmeniui, tačiau Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika rodo, kad tokiais atvejais baudžiamosios bylos atnaujinamos ir ištaisosomos baudžiamojo įstatymo taikymo klaidos (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. gruodžio 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2A-16-489/2021⁶, 2021 m. gruodžio 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2A-7-17-

⁶ Nuosprendis, kuriuo nuteistajai buvo paskirta bauda, įsiteisėjo 2018 m. liepos 4 d. Jame nebuvo nustatytas laikas baudai sumokėti.

648/2021⁷). Šiais atvejais formaliai pažeidžiami BPK 452 straipsnio 1 dalyje įtvirtinti terminai, tačiau užtikrinamas Konstitucijoje įtvirtinto teisingumo principo įgyvendinimas. Konstitucinis Teismas savo jurisprudencijoje ne kartą yra pažymėjęs, kad negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuriuo būtų neleidžiama teismui, atsižvelgus į visas turinčias reikšmės bylos aplinkybes ir vadovaujantis teise, nenusižengiant iš Konstitucijos kylantiems teisingumo, protingumo imperatyvams, priimti teisingą sprendimą byloje ir šitaip įvykdyti teisingumą; antraip būtų apriboti ar net paneigti iš Konstitucijos, be kita ko, jos 109 straipsnio 1 dalies, kylantys teismo įgaliojimai vykdyti teisingumą, taip pat būtų nukrypta nuo teismo, kaip Lietuvos Respublikos vardu teisingumą vykdančios institucijos, konstitucinės sampratos, nuo konstitucinių teisinės valstybės, teisingumo principų (pvz., Konstitucinio Teismo 2013 m. gruodžio 6 d. nutarimas).

Išvados

1. Baudžiamosios bylos atnaujinimo dėl aiškiai netinkamo baudžiamojo įstatymo pritaikymo instituto sukūrimą lėmė ribota galimybė įsiteisėjusį teismo sprendimą apskūsti kasacine tvarka ir tokiuose sprendimuose pasitaikančios baudžiamojo įstatymo taikymo klaidos, darančios neigiamą įtaką nuteistojo teisei padėčiai.
2. Baudžiamajai bylai atnaujinti dėl aiškiai netinkamo baudžiamojo įstatymo pritaikymo būtinos dvi sąlygos: 1) akivaizdžiai netinkamai pritaikytas baudžiamasis įstatymas ir 2) dėl to reikia priimti šiame straipsnyje nurodytus sprendimus. Nesant bent vienos iš šių sąlygų baudžiamoji byla negali būti atnaujinta.
3. Nepritartina autorių, reiškiančių nuomonę, kad ilgainiui baudžiamosios bylos atnaujinimo dėl aiškiai netinkamo baudžiamojo įstatymo pritaikymo institutas turėtų būti panaikintas, nes teismų sprendimuose, ypač tuose, kurie dėl vienokių ar kitokių priežasčių nebuvo peržiūrėti aukštesnės instancijos teisme, išlieka teisės taikymo klaidos, darančios neigiamą įtaką nuteistojo teisei padėčiai, tikimybė, o praėjus BPK nustatytiems tokių sprendimų apskundimo terminams, ištaisyti šias klaidas nėra galimybės ir tokios klaidos nulemta nuteistojo teisei padėtis tęsiasi toliau. Taigi baudžiamosios bylos atnaujinimas, kol tokia padėtis tęsiasi ir atitinkamų teismų sprendimų pakeitimas yra vienintelė galimybė teisės taikymo klaidai ištaisyti ir tai padėčiai pakeisti.
4. BPK nenumatyta galimybė atnaujinti baudžiamąją bylą dėl esminio baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimo, o kituose procesuose (civiliniame, administracinių bylų teisenos, administracinių nusižengimų) tokia galimybė numatyta, tačiau nesiūlytina BPK papildyti tokia galimybe, nes įstatyme neįmanoma pateikti išsamaus sąrašo baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimų, dėl kurių būtų galima atnaujinti baudžiamąją bylą. Be to, EŽTT, konstatavęs Konvencijos pažeidimą, nulemtą BPK pažeidimų, padarytų nagrinėjant bylą, paprastai priteisia neturtinės žalos atlyginimą, o Lietuvoje imamasi teisinių ir organizacinių priemonių tokiems pažeidimams užkirsti kelią.
5. BPK nenumatyta galimybė atnaujinti baudžiamąją bylą tuo atveju, kai nuteistojo nusikalstamą veiką reikia perkvalifikuoti į lengvesnę nusikalstamą veiką numatantį įstatymą, paliekant tą patį BK Specialiosios dalies straipsnį, tačiau pritaikant ir BK Bendrosios dalies straipsnį, lengvinantį nuteistojo teisinę padėtį, arba reikia pakeisti BK Bendrosios dalies straipsnio dalį, taip pat nenumatyta galimybė atnaujinti baudžiamąją bylą tais atvejais, kai aiškiai netinkamai pritaikomas BK Bendrosios dalies straipsnis, neturintis reikšmės veikai kvalifikuoti, tačiau darančios neigiamą įtaką

⁷ Nuosprendis, kuriuo nuteistajam buvo paskirta bauda, įsiteisėjo 2016 m. gruodžio 6 d. Jame nebuvo nustatytas laikas baudai sumokėti.

nuteistojo teisei padėčiai. BPK 451 straipsnio 2 punktą siūlytina išdėstyti taip: „2) nuteistojo nusikalstamą veiką perkvalifikuoti pagal baudžiamąjį įstatymą, numatantį lengvesnę nusikalstamą veiką, arba panaikinti Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso Bendrosios dalies straipsnio, kurį pritaikius pagriežtinta nuteistajam paskirta bausmė, taikymą“.

6. Kai yra BPK 451 straipsnyje įtvirtinti baudžiamosios bylos atnaujinimo pagrindai, byla turėtų būti atnaujinama, nepaisant to, kad pareiškimas paduotas pasibaigus BVK nurodytam nuosprendžiu paskirtos baudos sumokėjimo laikui ir yra pradėtas priverstinis baudos išieškojimas, arba jau sumokėjus baudą. Taip užtikrinamas Konstitucijoje įtvirtinto teisingumo principo įgyvendinimas.

Literatūra

Norminiai teisės aktai

Europos Taryba

Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (1950). *Valstybės žinios*, 1995, 40-987.

Recommendation No R (2000) 2 of the Committee of Ministers to member states on the examination or reopening of certain cases at domestic level following judgments of the European Court of Human Rights. Adopted by the Committee of Ministers on 19 January 2000 at the 694th meeting of the Ministers Deputies [interaktyvus] Prieiga per internetą: https://www.coe.int/en/web/cm/meetings-2000-1999/-/asset_publisher/OZPU3QR7b5uC/content/694-meeting-of-the-ministers-deputies [žiūrėta 2022 balandžio 8 d.].

Lietuvos Respublikos nacionaliniai teisės aktai

Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Valstybės žinios*, 33-1014.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 106 ir 107 straipsnių pakeitimo įstatymas (2019). TAR, 5330.

Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodeksas (2015). TAR, 11216.

Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (2000). *Valstybės žinios*, 89-2741.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (2002). *Valstybės žinios*, 37-1341.

Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso pakeitimo ir papildymo“ (1994). *Valstybės žinios*, 95-1862.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymas (1996). *Valstybės žinios*, 67-1605.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymas (1998). *Valstybės žinios*, 112-3104.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymas (2001). *Valstybės žinios*, 82-2830.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 65, 94, 103, 109, 139, 151, 154, 158, 168, 181, 218, 220, 225, 232, 237, 239, 240, 306, 313, 346, 360, 364, 370, 377, 403, 409, 418, 421, 422, 425, 426, 429, 446, 456, 457, 458 straipsnių ir XXXV skyriaus pavadinimo pakeitimo ir papildymo įstatymas (2004). *Valstybės žinios*, 115-4276.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso XXXV skyriaus pavadinimo ir 456, 457, 458 ir 459 straipsnių pakeitimo įstatymas (2019). TAR, 12371.

Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas (2002). *Valstybės žinios*, 73-3084.

Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (2002). *Valstybės žinios*, 36-1340.

Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo įstatymas (2016). TAR, 26956.

Lietuvos TSR baudžiamojo proceso kodeksas (1961). *Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios*, 18-148.

Lietuvos TSR teismų santvarkos įstatymas (1981). *Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios*, 33-490.

Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo Nr. VIII-1029 pakeitimo įstatymas (2016). TAR, 16849.

Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo pakeitimo įstatymas (2013). *Valstybės žinios*, 54-2675.

Specialioji literatūra

Goda, G., Kazlauskas, M. ir Kuconis, P. (2011). *Baudžiamojo proceso teisė*: Vadovėlis. 2- oji pataisyta ir papildyta laida. Vilnius: Registrų centras.

Kazlauskas, M. (sud.) (1989). *Lietuvos TSR baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. Vilnius: Mintis.

Randakevičienė, I. (2008). *Baudžiamosios bylos atnaujinimas*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01S), Mykolo Romerio universitetas, Vilnius.

Teismų praktika

Brumarescu v. Romania [ECHR], No 28342/1995, [1999-10-28]. ECLI:CE:ECHR:1999: 1028JUD002834295.
Nikitin v. Russia [ECHR], No 50178/1999, [2004-07-20]. ECLI:CE:ECHR:2004:0720 JUD005017899.
Jelcovas prieš Lietuvą [EŽTT], Nr. 16913/2004, [2011-07-19]. ECLI:CE:ECHR:2011:0719 JUD001691304.
Dainelienė prieš Lietuvą [EŽTT], Nr. 23532/2014, [2018-10-16]. ECLI:CE:ECHR: 2018:1016JUD002353214.
Kaminskienė prieš Lietuvą [EŽTT], Nr. 48314/2018, [2021-01-12]. ECLI:CE:ECHR:2021: 112JUD004831418.
Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. gruodžio 6 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 126-6421.
Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. kovo 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2A-5-689/2019.
Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. liepos 2 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2PA-57/2019.
Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. vasario 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2A-7-1-788/2020.
Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. balandžio 7 d. nutartis dėl pareiškimo Nr. DOK-681/2021).
Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. balandžio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2A-7-689/2021.
Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. gruodžio 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2A-16-489/2021.
Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. gruodžio 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2A-7-17-648/2021.

Kiti šaltiniai

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 6, 104¹, 131, 194¹, 194², 244¹, 280, 283, 284, 292, 380, 414, 417, 418, 421, 422, 424, 425, 426, 427, 427¹, 428, 431 straipsnių pakeitimo ir papildymo, 430² straipsnio pripažinimo netekusiu galios, kodekso dvyliktojo skyriaus pavadinimo pakeitimo, kodekso padalos „Tryliktasis skyrius“ ir šio skyriaus pavadinimo išbraukimo bei kodekso papildymo keturiasdešimt antruoju ir keturiasdešimt trečiuoju skirsniais įstatymo projektas (2001) [interaktyvus] Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/TAIS.131185?jfwid=11kq943cwk> [žiūrėta 2022 m. balandžio 15 d.].

Reopening a Criminal Case Due to a Clearly Improper Application of Criminal Law: The Development of Legal Regulation and Some Problems

Pranas Kuconis

(Vilnius University)

S u m m a r y

Reopening a criminal case due to a clearly improper application of criminal law is a type of renewal of a criminal case, the purpose of which is to correct obvious errors in the application of criminal law that are relevant to the legal situation of the convicted person. The establishment of this institute within criminal procedure law was determined by the limited possibility to appeal against an effective court decision in cassation and the errors in the application of criminal law occurring in such decisions, which have a negative impact on the legal situation of the convicted person.

This paper analyzes the forms of control of court decisions established in the CCP during the Soviet period and for some time after the restoration of Lithuania's independence. It also deals with the resumption of a criminal case due to reasons that led to the establishment of the institute of the application of criminal law clearly inappropriately and some problems in the application of this institute.

Despite the skepticism of some authors toward this institute, the institute should remain active. Since in court decisions, especially those that have not been reviewed in a higher court, the likelihood of an error in the application of the law is still possible. This can have a negative impact on the legal situation of the convicted person, and the only way to change this error is to reopen the case.

The paper discusses some problems in the legal regulation that deals with reopening a criminal case due to a clearly improper application of the criminal law. However, there is no possibility to reopen a case concerning a fundamental violation of the Law on Criminal Procedure, an error in the application of the norms of the General Part of the CC, or when a fine has been imposed on the convict for committing a criminal act. The paper also proposes solutions to these problems.

Baudžiamosios bylos atnaujinimo dėl aiškiai netinkamo baudžiamojo įstatymo pritaikymo teisinio reguliavimo raida ir kai kurios problemos

Pranas Kuconis

(Vilniaus universitetas)

S a n t r a u k a

Baudžiamosios bylos atnaujinimas dėl aiškiai netinkamo baudžiamojo įstatymo pritaikymo – baudžiamosios bylos atnaujinimo rūšis, kurios paskirtis – akivaizdžių baudžiamojo įstatymo taikymo klaidų, turinčių reikšmės nuteistojo teisei padėčiai, ištaisymas. Šio baudžiamojo proceso teisės instituto sukūrimą lėmė ribota galimybė įsiteisėjusį teismo sprendimą apskųsti kasacine tvarka ir tokiuose sprendimuose pasitaikančios baudžiamojo įstatymo taikymo klaidos, darančios neigiamą įtaką nuteistojo teisei padėčiai.

Straipsnyje analizuojamos sovietmečiu ir kurį laiką po Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo galiojusiam BPK įtvirtintos teismų sprendimų kontrolės formos, baudžiamosios bylos atnaujinimo dėl aiškiai netinkamo baudžiamojo įstatymo pritaikymo instituto sukūrimą lėmusios priežastys ir kai kurios šio instituto taikymo problemos.

Nepaisant kai kurių autorių skeptiško požiūrio į šį institutą, jis turėtų išlikti, nes teismų sprendimuose, ypač tuose, kurie nebuvo peržiūrėti aukštesnės instancijos teisme, išlieka teisės taikymo klaidos, darančios neigiamą įtaką nuteistojo teisei padėčiai, tikimybė ir vienintelis būdas tokiai padėčiai pakeisti yra bylos atnaujinimas.

Straipsnyje aptariamos kai kurios baudžiamosios bylos atnaujinimo dėl aiškiai netinkamo baudžiamojo įstatymo pritaikymo teisinio reguliavimo problemos (nenumatyta galimybė atnaujinti bylą dėl esminio baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimo, dėl BK Bendrosios dalies normų taikymo klaidos, bylos atnaujinimas, kai nuteistajam už nusikalstamos veikos padarymą paskirta bausmė) ir siūlomi jų sprendimo būdai.

Pranas Kuconis yra socialinių mokslų daktaras, docentas, buvęs Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo (2008–2017) ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjas (1997–2008, 2017–2021). Jo mokslinių interesų sritys yra baudžiamojo proceso teisė ir kriminalistika.

Pranas Kuconis is a doctor of social sciences, associate professor, and former Judge of the Constitutional Court of Republic of Lithuania (2008–2017) and the Supreme Court of Lithuania (1997–2008, 2017–2021). His areas of scientific interest are criminal procedure law and criminalistics.